

УДК 329.735ОУН:37.011.3(477.8)"1944/1953"

DOI: 10.33402/ukr.2023-37-95-105

Володимир СТАРЖЕЦЬ

кандидат історичних наук

старший викладач кафедри історії

Міжнародного економіко-гуманітарного університету

ім. акад. С. Дем'янчука

ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-6807-0935>

e-mail: starzhets92@gmail.com

ВИДАВНИЧА ТА ПРОПАГАНДИВНА ДІЯЛЬНІСТЬ ОУН В ОСВІТНЬОМУ ПРОСТОРІ ЗАХІДНОЇ УКРАЇНИ (1944–1953)

Проаналізовано публіцистичну діяльність українського націоналістичного підпілля в освітній сфері на теренах західних областей УРСР у післявоєнний період. На основі архівних документів і сучасної історіографії визначено основні методи й засоби ідеологічного впливу ОУН на місцеву молодь та педагогічну інтелігенцію. За мету поставлено зробити загальний огляд пропагандивної літератури для молоді та матеріалів педагогічно-виховного спрямування, які поширювало націоналістичне підпілля. Відповідно завданням передбачено визначити освітні й моральні основи повстанської літератури для школярів і студентів. Під час дослідження обґрунтовано, що важливим складником протистояння між українським національно-визвольним рухом та сталінським режимом був освітній простір, а вплив на інтелігенцію, молодь значною мірою забезпечував контроль над усім суспільством.

Визначено, що ідеологічна діяльність повстанців у Західній Україні мала значну підтримку й розуміння серед місцевого населення. На основі джерельного матеріалу показано, що видавнича діяльність українського визвольного руху була різноманітною щодо форм, тематики та цільового спрямування. Встановлено, що з метою задоволення інтелектуальних потреб молоді підпільники видавали праці з історії, філософії, літератури, географії, економіки.

Висвітлено реакцію радянського керівництва на видавничу діяльність національних сил в освітній сфері та методи їхньої протидії, переважно репресивні. Констатовано, що агітаційний і пропагандивний вплив ОУН в освітньому просторі західноукраїнського регіону значно ускладнював вкорінення тут радянської влади та поширення комуністичного світогляду, а ідеологічно-виховна й видавнича діяльність українських повстанців поряд зі збройною боротьбою сприяла збереженню та розвитку національно-державницької ідеї в українському суспільстві.

Ключові слова: освітній простір, ОУН, ідеологія, пропаганда, підпільна література, радянська влада, західні області УРСР.

В умовах російської військової та ідеологічної агресії значно зросла потреба вивчення різних аспектів національно-визвольної боротьби українців у

минулому. Надзвичайно актуально у світлі сучасної інформаційної війни з'ясувати методи пропагандивної боротьби між українським націоналістичним підпіллям та радянською владою за вплив на освітню сферу. Особливо важливо вивчити настрої молоді як основної рушійної сили та резерву в боротьбі з російськими загарбниками.

Зазначену тему досліджували здебільша в контексті аналізу повоєнної історії України, зокрема збройної та ідеологічної боротьби повстанців із радянським тоталітарним режимом. Ці питання порушували: Галина Стародубець (Стародубець, 2008), Дмитро Веденєєв (Веденєєв, 2012), Іван Патриляк (Патриляк, 2012) та ін. Хоча вони лише дотично розглядали методи пропагандивного й інформаційного протистояння. Сучасні українські дослідники активно вивчають різні аспекти агітаційної боротьби двох різних ідеологій (Володимир В'ятрович (В'ятрович, 2008), Олександр Іщук (Іщук, 2003)). Найбільш ґрунтовно видавничу політику українського визвольного руху післявоєнного періоду дослідила Олександра Стасюк (Стасюк, 2006а; Стасюк, 2006б; Стасюк, 2014). Зокрема, показано напрями видавничо-пропагандивної роботи, проаналізовано тематику підпільної преси та висвітлено еволюцію Організації українських націоналістів (ОУН) у сфері ідеології. Водночас на сьогодні спостерігається недостатня кількість праць, предмет вивчення яких – освітньо-виховний потенціал повстанської літератури.

Мета дослідження – проаналізувати форми й методи ідеологічного впливу українського націоналістичного підпілля на молодь та освітан західних областей УРСР у повоєнні роки, здійснити огляд пропагандивної літератури педагогічно-виховного спрямування.

У післявоєнний період радянські партійні й державні органи, спецслужби посилили контроль за діяльністю шкіл, училищ і вищих навчальних закладів, ідейною спрямованістю навчально-виховного процесу, тривала «чистка» професорсько-викладацьких та вчительських колективів від національно свідомих фахівців. Цим процесам протистояло підпілля ОУН і збройні формування УПА (Української повстанської армії). Протистояння між радянською владою та національно-визвольним рухом стало вагомим чинником соціально-політичного й культурно-освітнього розвитку західноукраїнського регіону.

Важливим складником цього протистояння був освітній простір, адже вплив на інтелігенцію, молодь значною мірою забезпечував контроль над усім суспільством. Українське підпілля продовжувало вести боротьбу для реалізації стратегічної мети – повалення радянської влади шляхом «національної революції та побудови держави на засадах демократії і соціальної справедливості», визначених III Надзвичайним великим збором ОУН у серпні 1943 р. (Веденєєв, 2012, с. 173). Декларація ОУН чітко проголошувала незалежну політику й орієнтацію на власні сили. Головною метою боротьби було утворення Української самостійної соборної держави (УССД): «Тільки власна національна суверенна держава є єдиною умовою і опорою нормального життя і розвитку нації, її культури, матеріального і духовного стану» (ДАРО-6, арк. 2).

Тривалість боротьби українського націоналістичного підпілля та збройних загонів УПА забезпечили як підтримка місцевого населення, так і організаційна робота керівництва ОУН. У післявоєнний період, розуміючи безперспективність широкомасштабної боротьби проти сталінської тоталітарної системи, організація здійснила перехід до глибокого підпілля та збереження кадрів, поширення агітації.

Керівництво націоналістичного підпілля усвідомлювало, що основний резерв для майбутньої боротьби – національно свідомою молоддю, зауважуючи: «Хто має за

собою маси, той виграє» (ЦДАГОУ-2, арк. 12). З огляду на це, серед юнацтва було розгорнуто широку пропагандивну й агітаційну роботи. Провід ОУН зазначав, що організація – це лише авангард боротьби, а досягнення національної мети можливе тільки за підтримки народу, адже що свідоміше, морально здоровіше й освіченіше буде суспільство, то коротшим стане шлях до свободи (ДАРО-5, арк. 83).

Головні цілі та завдання в культурно-освітній сфері були сформовані на III Надзвичайному великому зборі ОУН, зокрема: «а) За обов'язкове середнє навчання; б) За поширення вищого й фахового шкільництва; в) За вільний доступ молоді до всіх вищих навчальних закладів; г) За всебічний гармонійний розвиток молодого покоління – моральний, розумовий та фізичний. За вільний доступ до всіх наукових та культурних надбань людства» (ДАРО-1, арк. 38). Як бачимо, керівництво ОУН декларувало загальнообов'язкове навчання дітей шкільного віку та важливість фахової освіти, що було пріоритетним завданням і для радянської влади. Водночас освітнє питання демонструвало принципову різницю між комуністичною та націоналістичною ідеологіями – український національний рух, на відміну від більшовиків, проголошував принцип плюралізму й відкритості до світової спільноти.

У післявоєнний період ідеологи ОУН розділяли молодь на кілька груп: 1) пасивну, що не заглибилася в сучасну дійсність; 2) свідому, яка критично мислить, але не здатна активно боротися; 3) реагує на виклики часу, але не завжди доцільно, без системи; 4) юнацтво, що активно бореться (ДАРО-2, арк. 68). Ідеалом національного виховання вважалася свідома, політично думуюча, соціально активна людина, рішуча у своїх планах і діях. У реалізації цих планів важливе місце займали навчально-виховні та культосвітні установи, передовсім школа. Відтак основний акцент в ідеологічно-пропагандивній і виховній роботах із юнацтвом робився на шкільну молодь та вчительську інтелігенцію. У брошурі «За нову людину» зазначено, що основною рушійною силою має бути молодь, а для цього треба дати їй велику ідею і хороших провідників (ДАРО-3, арк. 103). Автори ставили запитання: «Чи сміємо ми робити своїх дітей ягнятами, коли сусід виховує своїх на вовків?» (ДАРО-3, арк. 104). Так, виховання українця, який зможе здобути й побудувати незалежну державу, було пріоритетним в ідеологічній і видавничій політиках націоналістичного підпілля.

Наголошуючи на життєвій необхідності охопити своїм впливом якнайбільше молоді, ОУН розробила низку програмних документів, інструкцій та вказівок, головними з яких були: інструкції зі створення Юнацтва ОУН (1942–1943); методичні вказівки керівництва ОУН щодо виховання шкільної дівтори; інструкції про роботу зі шкільною молоддю за 1945 р.; інструкції про прийоми щодо молоді, які застосовує у своїй роботі більшовицька агентура, і як перед нею оборонятися тощо (Ішук, Ніколаєва, 2014, с. 332). В інструкціях детально описували, як потрібно проводити виховну роботу з молоддю різних вікових груп, як організовувати ідейний вишкіл. Вказівки та накази регулярно переглядали та коригували відповідно до поточної ситуації.

Повернення радянської влади, часті арешти та викриття національно свідомих громадян змусили молодіжні структури націоналістів перейти до глибокої конспірації. Олександр Ішук зазначає, що «з метою збереження кадрів, молодіжну референтуру Центрального проводу ОУН влітку 1944 р. було розпущено, а справи “Юнацтва” передано до організаційної, яка займалася всіма іншими ланками» (Ішук, 2003, с. 231). Головну увагу було зосереджено на підпільній роботі, усній та друкованій пропаганді.

На основі ідейно-виховних документів ОУН – 10 заповідей українського націоналіста («Декалогу»), 44 правил українського націоналіста та 12 ознак характеру українського націоналіста – застосовувався широкий спектр засобів впливу на юнацтво й освітян. Через поширення листівок, брошур, газет і журналів організація намагалася утримувати під своїм впливом молодіжне середовище. У вказівках Проводу ОУН зазначено: «Поява журналу для молоді – справа дуже бажана. Це один із способів добратися в молодіжне середовище, прекрасний спосіб виховувати і вести молоде покоління в бажаному напрямку ... Ми зараз ведемо підпільну революційну боротьбу, тому журнал для молоді повинен передавати її традиції і досягнення цієї боротьби, готувати молоде покоління, здатне замінити нас в цій революційній боротьбі» (Стасюк, 2006а, с. 74). Головний осередок пропаганди в інструкції крайовим референтурам наказував, що передовсім потрібно охопити пропагандою всі верстви населення (ЦДАВОУ, арк. 21). «Кожна наша листівка, – писав 1945 р. Петро Федун-Полтава, – кожне наше пропагандивно-революційне видання, розповсюджене нами ... це наш далекобійний снаряд, вистрілений нами в глибокий тил ворога, ... відчиняючи підсовецьким людям очі на всю злочинність большевицької системи» (Романюк, 2008, с. 449).

Від 1948 р. крайові осередки пропаганди зобов'язувалися видавати газети та журнали для молоді. Видання «Молодий революціонер» (1948–1953), «На чатах» (1946–1948), «На зміну» (1946–1950), «Юнацький шлях» (1946–1947), «За Україну!» (1948–1950), «Малі друзі» (1949–1950) тощо охоплювали всі вікові категорії молоді. Особливістю друкованих матеріалів, вміщених у цих журналах, було вільне висловлення авторських думок і яскраво виражене національне ідеологічне спрямування, на відміну від радянських авторів, які свої статті писали в умовах жорсткої цензури.

Та все ж найпоширенішим засобом впливу на учнівську молодь залишалися листівки, зважаючи на нескладний спосіб виготовлення та можливість масового поширення. Невипадково кожна брошура чи листівка містила позначки «Прочитай і дай друзям своїм прочитати» та «Дбайливо заховуй листівку від ворога». Крім того, підпільники були обмежені в ресурсах, не мали достатньої кількості друкарень і матеріалів, на відміну від більшовиків, які видавали агітматеріали великими накладками. У таких несприятливих умовах керівництву ОУН потрібно було відповідати опонентам. Серед українського населення повстанці поширювали листівки та брошури різного змісту: «Українська молоде», «Вказівки батькам у вихованні дітей», «Хлопці й дівчата західноукраїнських земель», «Брати з-над Дніпра», «Хай живе єдність ЗУЗ та СУЗ», «Листівки до демобілізованих воїнів ЧА», «Відповідь найлютішим ворогам українського народу», «Шкільна молоде», «Що таке сталінські колгоспи», «До українських селян ЗУЗ», «Тим, що їдуть на Донбас», «Молоді друзі» тощо.

Акцентуючи увагу на ролі вчителя у вихованні молоді, керівники підпілля розробили інструкції для вчителів, де пояснювали, на яких засадах потрібно навчати дітей, наголошуючи на важливості протидії сталінській пропаганді. Із вчителями, що прибували зі східних областей України, підпільники обов'язково проводили виховні бесіди, вимагаючи зосереджуватися винятково на викладанні своєї дисципліни і якнайменше «п'яткати про совітів» (Патриляк, 2012, с. 521). Референтам пропаганди наказували працювати серед освітян: «Вимагати від учителів, щоб вони не виховували молодь в російсько-більшовицькому дусі. Якщо вони не можуть виховувати в національному дусі, то в жодному разі не мають права виховувати в більшовицькому»

(Стасюк, 2014, с. 243). У поширеній листівці «До всіх директорів, завідувачів та вчителів» повідомляли: «Стоїмо за масове навчання молоді в школах. Ми, українські Повстанці, допоможемо вчителям в охопленні молоді шкільним навчанням ... Разом з тим не дозволимо, щоби в час, коли весь український народ переживає пекло сталінського терору, українську молодь примушувано співати про радісне життя та славити оскаженілу більшовицьку банду з лютим катом Сталіним на чолі» (ЦДАГО-2, арк. 4). У листівці «Учителі України» закликали саботувати русифікаторську політику у школах, бо «совітська школа має за мету виховати яничарів – зрадників українського народу» (ДАТО-2, арк. 14). Наполегливо рекомендували вчителям ознайомлюватися із програмою ОУН, читати націоналістичну літературу, не підпадати під вплив комуністичної ідеології, а всю свою творчу працю зосередити на навчанні дітей. Накінець повстанці попереджали, що не терпітимуть провокаторів і зрадників, на яких чекатиме відплата. Педагогічні матеріали, що поширювалися серед школярів та вчителів, мали за мету продемонструвати альтернативний, відмінний від радянського, погляд. Наприклад, у брошурі «Україна в боротьбі протягом 1917–1946 років» йшлося про визвольні змагання українського народу проти польської, нацистської та радянської окупацій та необхідність продовження боротьби за незалежність України (Україна в боротьбі, 1946). Це видання відіграло роль посібника з історії України, його широко використовували у вишколі підпільників і серед молоді, що проживала легально.

Діячі ОУН заторкували освітні питання і у брошурах «Слово до учителів, братів зо східних областей України» (1946) та «Вказівки батькам у вихованні дітей» (1947). Перша закликала вчителів не бути сліпим зряддям сталінської політики у вихованні молодого покоління, переконувала їх, що УПА об'єднує у своїх лавах кращих представників українського народу. Наголошувала, що вчителі повинні навчати правди, служити народу, не співпрацювати з Народним комісаріатом внутрішніх справ (НКВС) і Народним комісаріатом державної безпеки (НКДБ). У зверненні зазначено: «Ви, учителі, які найближче стоїте до народних мас, маєте найбільшу змогу переконатися у брехні сталінської пропаганди, ви, живучи між своїми братами – західними українцями, маєте найкращу змогу дізнатися всю правду про УПА і її героїчну боротьбу» (Слово, 1946). У брошурі «Вказівки батькам у вихованні дітей» констатовано, що основну роль у вихованні мають відігравати батьки, подаючи гідний власний приклад своїм дітям. Основний акцент зроблено на вихованні молоді в українському національному дусі та категорично відкинуто ідеологеми радянської освітньої системи.

Петро Федун («Полтава») особисто контролював процес поширення літератури морально-ідейного змісту для виховання молоді. Підпільники видали низку праць, присвячену національним ідеалам, формуванню позитивних рис характеру юнаків, вихованню сили волі, високих моральних якостей. Серед інших доцільно назвати: З. Одарич (ім'я не встановлено) – «За ширші обрії» (1946), В. Свіжий (ім'я не встановлено) – «Що повинен засвоїти кожний юнак» (1948), Михайло Дяченко – «За здорову душу української дитини» (1948), Костюк (ім'я не встановлено) – «Виймок з психології» (1950), Всеволод Рамзенко – «Будь готовий і не встидайся, українче, як тебе називають націоналістом!» (1951), Я. Л. (неідентифікований псевдонім) – «Твори себе сам» (1953) (Стасюк, 2006b, с. 168) та ін. Так підпільна преса ОУН оперативно протидіяла більшовицькій пропаганді, нерідко звертаючись до героїчних постатей української історії. Важливим було простеження збройної боротьби багатьох поколінь українців за свою державу.

Роман Шухевич, передбачаючи довготривалу боротьбу в умовах ізоляції, вирішив застосовувати практику валленродизму – проникнення у ворожі структури для легалізації учасників підпілля. Ці заходи себе виправдали, давши підпіллю змогу існувати довгий час. Під цю тактику розробляли відповідні інформаційні матеріали. Вагомий вплив на тогочасну молодь мала листівка «Українській селянській, робітничій та інтелігентській молоді в західних областях так званої УРСР, яка живе легально». Повстанці, звертаючись до української молоді, закликали: «В Україні гуляє ворог ... Не будемо терпіти ганьби, поневолення. Не будемо рабами. Ми любимо, так як і інші народи, волю. Разом з ОУН та УПА під їх керівництвом борімося за наше святе право на життя – за Українську Самостійну Соборну Державу» (ЦДАГОУ-3, арк. 154). У листівці деталізовано завдання, які мають виконувати молоді українці. Зокрема, винесено 28 необхідних, на думку авторів, позицій. Школярів старшого віку закликали бути готовими стати «бійцями Національної революції: піти в підпілля, вступити в ОУН чи в УПА, вивчати та розповсюджувати революційні листівки, заклики, газети, революційні програми», пам'ятати, що «головними ворогами українського народу є НКВС, НКДБ та радянський партпарат» (ЦДАГОУ-3, арк. 154–156). До того ж українські повстанці закликали молодь саботувати виробництво, не здавати хліб більшовикам, але сумлінно навчатися та опановувати робітничі спеціальності, щоби згодом прислужитися самостійній Українській державі.

Ідеологи ОУН розробляли спеціальні настанови для молодших школярів, наголошуючи: «Мусите пам'ятати, одначе, молоді друзі, що в більшовицьких школах грозить Вам смертельна небезпека. В більшовицьких школах, в більшовицьких молодіжних організаціях, розставив зрадливу свою сіть большевицький павук» (ДАТО-3, арк. 22). Визнавали за необхідне «впливати на шкільну молодь та від малого вчити її боротися» (Стародубець, 2008, с. 328). У листівках, звернених до юних школярів, наголошували, що в радянських школах вчать неправдиву, «викривлену» історію, підносять вплив російської мови та культури, нехтуючи українською. З метою задоволення інтелектуальних потреб молоді, підпілляники видавали праці з історії, філософії, літератури, географії, господарства тощо. У цих роботах містилися твердження, факти, статистичні дані, відмінні від тих, які оприлюднювали радянські автори.

Сам факт видання підпільної літератури в умовах національно-визвольної боротьби, яку вела з радянським тоталітарним режимом ОУН, був важливим пропагандивним та мобілізаційним чинником. Видавничу діяльність українського визвольного руху була різноманітною щодо форм, тематики й цільового спрямування. Її результатом стала поява понад 130 найменувань періодичних видань, 500 брошур, десятків вишкільних, мемуарних, поетичних збірок, тисяч назв листівок, звернень і відозв (В'ятрович, 2008, с. 47). Невипадково бажаним «трофеєм» офіцерів НКВС чи МДБ (Міністерства державної безпеки) було викриття та ліквідація підпільної друкарні, а на керівників пропаганди, редакторів, повстанських письменників організовували справжнє «полювання».

Отож у західноукраїнському регіоні паралельно існували дві відмінні ідеологічні системи: радянська й українська. Останню уособлювали повстанці, які поширювали свої ідеї серед населення, передовсім молоді. Крім брошур та листівок, підпілляники розповсюджували практичні й методичні матеріали, навчальні програми для шкіл, наголошуючи, що саме на них мав би ґрунтуватися навчально-виховний процес. За сприятливих умов націоналістичне підпілля здійснювало спроби впроваджувати в

навчальний процес елементи своєї освітньої політики. Так, у Дубенському р-ні, що на Рівненщині, поширювало навчальні програми для 1–4 класів, які у 1943–1944 рр. призначалися для народних шкіл Дубенського воєнного надрайону. У програмі зазначено, що «українська школа має виховувати шкільну молодь на свідомих своєї національної окремішності, гордості й завдань українських громадян» (ДАРО-4, арк. 9). Також рекомендовано розвивати в учнів усну і писемну мови, граматику, пам'ять, лічбу, а також формувати мислення на уроках читання, письма, арифметики, малювання (ДАРО-4, арк. 13). Складниками навчальної програми були науки про рідний край та «Історія України» як дисципліна україноцентрична та патріотична.

Непоодинокими були випадки, коли повстанці навідувалися до вчителів, зазвичай східняків, із метою ознайомлення їх із націоналістичною літературою та навчальними матеріалами. Наприклад, політреферент Калуського р-ну (Станіславська обл.) доповідав, що 13–25 вересня 1945 р. було проведено гутірку з учителями трьох станиць, педагоги одержали вказівки щодо національного навчання та виховання молоді (ЦДАГОУ-2, арк. 2). У с. Теслугів на Рівненщині у квартири новоприбулих учителів прийшли підпільники. Відрекомендувавшись, поставили вимогу навчати за національними програмами, бо «інакше ви не будете тут». У розмові повстанці апелювали до національних почуттів освітян: «Ви ж українці, і мусите працювати за нашими програмами» (ДАРО-7, арк. 7). Зазнаючи тиску з обох сторін, боячись переслідувань, учителі покидали школу. Програми, які розробили повстанці, не набули широкого застосування – були локальними з огляду на недостатність ресурсів і можливостей масового розповсюдження. До цього додавався контроль радянської влади за навчальним процесом, формуванням агентурної мережі у школах та репресивна діяльність спецслужб.

Агітація націоналістичного підпілля знаходила відгук серед учнів, студентської молоді, частково освітян західних областей України. У перші повоєнні роки українська молодь масово бойкотувала піонерські та комсомольські організації, продовжувала відвідувати Церкву, відмовлялася співати радянських пісень. Перший секретар Львівського обкому Комуністичної партії (більшовиків) України (КП(б)У) Іван Грушецький констатував, що «молодь мало залучена до участі в роботі культурно-освітніх установ, мало створено ще первинних комсомольських організацій в селах» (ЦДАГОУ-1, арк. 50). У таємній постанові Ради Міністрів УРСР і Центрального комітету КП(б)У від 20 червня 1947 р. зазначено: «Значні недоліки мають місце у роботі з інтелігенцією, окремі групи інтелігенції продовжують залишатись носіями і проповідниками ворожої буржуазно-націоналістичної ідеології» (ДАТО-1, арк. 4). Партійні керівники Станіславської обл. зазначали, що «молодь і інтелігенція сіл знаходилась і знаходиться під впливом активних націоналістичних елементів» (ДАІФО, арк. 52), цим підтверджуючи той факт, що сільське населення, основа тогочасного західноукраїнського суспільства, масово підтримувало повстанців та їхні ідеї.

Остаточо «приборкати» національні погляди серед школярів та ліквідувати проведену підпіллям роботу в освітній сфері більшовикам так і не вдалося. Документи засвідчують, що агітаційна та пропагандивна діяльність ОУН спочатку одержувала розуміння та підтримку серед місцевої молоді. Довгий час, особливо по селах, представники радянської влади не могли утворити мережі піонерських і комсомольських організацій, а вчителі всіляко намагалися уникати політичної складової на уроках. У школах та вищих навчальних закладах Західної України утворювалися підпільні націоналістичні організації, молодь читала й поширювала повстанську літературу,

брала активну участь у національно-визвольному русі. У відповідь радянська влада та її спецслужби розгорнули повсюдний терор і переслідування, ширилися арешти та виселення, переважно виселяли цілими родинами за допомогу повстанцям, знайдену листівку чи національні висловлювання.

Отже, можна ствердити, що ідеологічна діяльність національного визвольного руху серед західноукраїнської молоді й освітнього середовища мала далекосяжні результати. З метою задоволення інтелектуальних потреб молоді підпільники видавали праці з історії, філософії, літератури, географії, економіки тощо. Пропагандивний вплив ОУН в освітньому просторі Західної України значно ускладнював вкорінення тут радянської влади та поширення комуністичного світогляду. Ідеологічно-виховна, публіцистична й освітня роботи українських повстанців поряд зі збройною боротьбою сприяли збереженню та розвитку національно-державницької ідеї в українському суспільстві.

ДЖЕРЕЛА ТА ЛІТЕРАТУРА

Веденеєв, Д. (2012). Післявоєнна еволюція стратегії, тактики, організаційно-функціональної побудови озброєного руху опору під проводом ОУН(Б) в Західній Україні. *Україна: культурна спадщина, національна свідомість, державність*, 22, 172–182.

В'ятрович, В. М. (ред.). (2008). *Українська Повстанська Армія: історія нескорених (буклет)*. Львів.

ДАІФО: Державний архів Івано-Франківської області, ф. П-1 (Станіславський обласний комітет КПУ), оп. 1, спр. 162, 62 арк.

ДАРО-1: Державний архів Рівненської області (Держархів Рівненської обл.), ф. Р-30 (Колекція матеріалів ОУН і УПА, що діяли на території Рівненської області), оп. 1, спр. 19, 52 арк.

ДАРО-2: Держархів Рівненської обл., ф. Р-30, оп. 2, спр. 8, 146 арк.

ДАРО-3: Держархів Рівненської обл., ф. Р-30, оп. 2, спр. 9, 132 арк.

ДАРО-4: Держархів Рівненської обл., ф. Р-30, оп. 2, спр. 10, 34 арк.

ДАРО-5: Держархів Рівненської обл., ф. Р-30, оп. 2, спр. 31, 110 арк.

ДАРО-6: Держархів Рівненської обл., ф. Р-30, оп. 2, спр. 52а, 17 арк.

ДАРО-7: Держархів Рівненської обл., ф. Р-400 (Рівненський обласний комітет КПУ), оп. 3, спр. 27, 19 арк.

ДАТО-1: Державний архів Тернопільської області (Держархів Тернопільської обл.), ф. Р-1833 (Виконком Тернопільської обласної Ради депутатів трудящих), оп. 5, спр. 59, 91 арк.

ДАТО-2: Держархів Тернопільської обл., ф. Р-3432 (Колекція документів і матеріалів про визвольні змагання ОУН і УПА), оп. 1, спр. 31, 20 арк.

ДАТО-3: Держархів Тернопільської обл., ф. Р-3432, оп. 1, спр. 251, 64 арк.

Іщук, О. (2003). Ідеологічно-виховна діяльність ОУН(Б) серед молоді (1944–1954 рр.). *З архівів ВУЧК–ГПУ–НКВД–КГБ*, 1, 224–244.

Іщук, О., Ніколаєва, Н. (2014). Стратегії ОУН «Дажбог», «Орлик» і «Олег». *Український визвольний рух*, 19, 309–361.

Патриляк, І. К. (2012). *«Встань і борись! Слухай і вір...»: українське націоналістичне підпілля та повстанський рух 1939–1960 рр.* Львів.

Романюк, М. В. (ред.). (2008). *Федун Петро – «Полтава». Концепція Самостійної України*, 1. Львів.

Слово до учителів, братів зо східних областей України. (1946). *Електронний архів Українського визвольного руху*. <https://avr.org.ua/viewDoc/1011>

Стародубець, Г. М. (2008). *Гене́за українського повстанського заплілля*. Тернопіль.

Стасюк, О. Й. (2006а). *Видавничо-пропагандивна діяльність ОУН (1941–1953 рр.)*. Львів.

Стасюк, О. (2006б). Видання ОУН(б) післявоєнного періоду: тематичний огляд публікацій. *Український визвольний рух*, 6, 148–169.

Стасюк, О. (2014). Організація українських націоналістів та інтелігенція. *Україна: культурна спадщина, національна свідомість, державність*, 24, 230–246.

Україна в боротьбі протягом 1917–1946 років. (1946). *Електронний архів Українського визвольного руху*. <https://avr.org.ua/viewDoc/11305>

ЦДАВОУ: Центральний державний архів вищих органів влади і управління України, ф. 3833 (Краєвий провід (Керівництво) ОУН на західно-українських землях), оп. 1, спр. 62, 45 арк.

ЦДАГОУ-1: Центральний державний архів громадських об'єднань України (ЦДАГО України), ф. 1 (Центральний комітет Комуністичної партії України), оп. 23, спр. 893, 75 арк.

ЦДАГОУ-2: ЦДАГО України, ф. 1, оп. 23, спр. 1716, 17 арк.

ЦДАГОУ-3: ЦДАГО України, ф. 1, оп. 23, спр. 2968, 263 арк.

REFERENCES

Viedienieiev, D. (2012). Pisliavoienna evoliutsiia stratehii, taktyky, orhanizatsiino-funktionalnoi pobudovy ozbroienoho rukhu oporu pid provodom OUN(b) v Zakhidnii Ukraini. *Ukraina: kulturna spadshchyna, natsionalna svidomist, derzhavnist*, 22, 172–182 (in Ukrainian).

Viatrovyeh, V. M. (Ed.). (2008). *Ukrainska Povstanska Armiia: istoriia neskorenykh (buklet)*. Lviv (in Ukrainian).

Derzhavnyi arkhiv Ivano-Frankivskoi oblasti, f. P-1 (Stanislavskiy oblasnyi komitet KPU), op. 1, spr. 162, 62 ark. (in Ukrainian).

Derzhavnyi arkhiv Rivnenskoï oblasti (Derzharkhiv Rivnenskoï obl.), f. R-30 (Kolektsiia materialiv OUN i UPA, shcho diialy na terytorii Rivnenskoï oblasti), op. 1, spr. 19, 52 ark. (in Ukrainian).

Derzharkhiv Rivnenskoï obl., f. R-30, op. 2, spr. 8, 146 ark. (in Ukrainian).

Derzharkhiv Rivnenskoï obl., f. R-30, op. 2, spr. 9, 132 ark. (in Ukrainian).

Derzharkhiv Rivnenskoï obl., f. R-30, op. 2, spr. 10, 34 ark. (in Ukrainian).

Derzharkhiv Rivnenskoï obl., f. R-30, op. 2, spr. 31, 110 ark. (in Ukrainian).

Derzharkhiv Rivnenskoï obl., f. R-30, op. 2, spr. 52a, 17 ark. (in Ukrainian).

Derzharkhiv Rivnenskoï obl., f. R-400 (Rivnenskiy oblasnyi komitet KPU), op. 3, spr. 27, 19 ark. (in Ukrainian).

Derzhavnyi arkhiv Ternopilskoi oblasti (Derzharkhiv Ternopilskoi obl.), f. R-1833 (Vykonkom Ternopilskoi oblasnoi Rady deputativ trudiashchych), op. 5, spr. 59, 91 ark. (in Ukrainian).

Derzharkhiv Ternopilskoi obl., f. R-3432 (Kolektsiia dokumentiv i materialiv pro vyzvolni zmahannia OUN i UPA), op. 1, spr. 31, 20 ark. (in Ukrainian).

Derzharkhiv Ternopilskoi obl., f. R-3432, op. 1, spr. 251, 64 ark. (in Ukrainian).

Ishchuk, O. (2003). Ideolohichno-vykhovna diialnist OUN(B) sered molodi (1944–1954 rr.). *Z arkhiviv VUCHK–HPU–NKVD–KHB, 1*, 224–244 (in Ukrainian).

Ishchuk, O., Nikolaieva, N. (2014). Stratehii OUN «Dazhbog», «Orlyk» i «Oleh». *Ukrainskyi vyzvolnyi rukh, 19*, 309–361 (in Ukrainian).

Patryliak, I. K. (2012). «*Vstan i borys! Slukhai i vir...*»: ukrainske natsionalistychne pidpillia ta povstanskyi rukh 1939–1960 rr. Lviv (in Ukrainian).

Romaniuk, M. V. (Ed.). (2008). *Fedun Petro – «Poltava». Kontseptsiiia Samostiinoi Ukrainy, 1*. Lviv (in Ukrainian).

Slovo do uchyteliv, brativ zo skhidnykh oblasteri Ukrainy. (1946). *Elektronnyi arkhiv Ukrainskoho vyzvolnoho rukhu*. <https://avr.org.ua/viewDoc/1011> (in Ukrainian).

Starodubets, H. M. (2008). *Heneza ukrainskoho povstanskoho zapillia*. Ternopil (in Ukrainian).

Stasiuk, O. Y. (2006a). *Vydavnycho-propahandyvna diialnist OUN (1941–1953 rr.)*. Lviv (in Ukrainian).

Stasiuk, O. (2006b). Vydannia OUN(b) pisliavoiennoho periodu: tematychnyi ohliad publikatsii. *Ukrainskyi vyzvolnyi rukh, 6*, 148–169 (in Ukrainian).

Stasiuk, O. (2014). Orhanizatsiia ukrainskykh natsionalistiv ta intelihentsiia. *Ukraina: kulturna spadshchyna, natsionalna svidomist, derzhavnist, 24*, 230–246 (in Ukrainian).

Ukraina v borotbi protiahom 1917–1946 rokiv. (1946). *Elektronnyi arkhiv Ukrainskoho vyzvolnoho rukhu*. <https://avr.org.ua/viewDoc/11305> (in Ukrainian).

Tsentralnyi derzhavnyi arkhiv vyshchykh orhaniv vlady i upravlinnia Ukrainy, f. 3833 (Kraievyyi provid (Kerivnytstvo) OUN na zakhidno-ukrainskykh zemliakh), op. 1, spr. 62, 45 ark. (in Ukrainian).

Tsentralnyi derzhavnyi arkhiv hromadskykh obiednan Ukrainy (TsDAHO Ukrainy), f. 1 (Tsentralnyi komitet Komunistychnoi partii Ukrainy), op. 23, spr. 893, 75 ark. (in Ukrainian).

TsDAHO Ukrainy, f. 1, op. 23, spr. 1716, 17 ark. (in Ukrainian).

TsDAHO Ukrainy, f. 1, op. 23, spr. 2968, 263 ark. (in Ukrainian).

Volodymyr STARZHETS

PhD (History)

Senior Lecturer of the Department of History

Stepan Demianchuk International University of Economics and Humanities

ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-6807-0935>

e-mail: starzhets92@gmail.com

PUBLISHING AND PROPAGANDA ACTIVITIES OF THE OUN IN THE EDUCATIONAL AREA OF WESTERN UKRAINE (1944–1953)

The journalistic activity of the Ukrainian nationalist clandestine in the field of education in the western regions of the Ukrainian SSR in the postwar period is analyzed. On the basis of archival documents and modern historiography, the main methods and means of implementing the ideological influence of the OUN on local youth and the pedagogical

intelligentsia have been determined. The goal is to make a general review of propaganda literature for young people and materials of a pedagogical and educational nature that were distributed by the nationalist clandestine. Accordingly, the task is to determine the educational and moral foundations of insurgent literature for schoolchildren and students. In the course of the study, it was substantiated that an important component of the confrontation between the Ukrainian national liberation movement and the Stalinist regime was the educational area, and the influence on the intelligentsia and the youth largely ensured control over the entire society.

It was determined that the ideological activity of the rebels in Western Ukraine had significant support and understanding from the local population. On the basis of the source material, it is shown that the publishing activity of the Ukrainian liberation movement was diverse in terms of forms, topics, and goals. In order to satisfy the intellectual needs of the youth, the underground published works on history, philosophy, literature, geography and economics.

The reaction of the Soviet leadership to the publishing activities of the national forces in the educational sphere and the methods of their countermeasures, which were mainly of a repressive nature, are highlighted. It was established that the agitational and propagandistic influence of the OUN in the educational area of the Western Ukrainian region significantly complicated the establishment of Soviet power here and the spread of the communist worldview. Along with the armed struggle, the ideological, educational and publishing activities of the Ukrainian insurgents contributed to the preservation and development of the national-state idea in Ukrainian society.

Keywords: educational area, OUN, ideology, propaganda, clandestine literature, Soviet power, western regions of the Ukrainian SSR.